

Introduktion till gaeltacht-självbiografierna

Panu Petteri Höglund

Det bör inte överraska någon att en stor del av modern litteratur på iriska består av självbiografier. Det kan med fog påstås att hela den iriska nutidslitteraturen kom till för att tillfredsställa den kulturnationalistiska språkrörelsens hunger och törst efter nationell autenticitet i språk och sed. Rörelsen uppstod bland engelsktalande medelklassmänniskor i Dublin, och det var naturligt att de behövde språkliga och stilistiska förebilder för att lära sig det nationella språket på ett sätt som inte skulle verka engelskpåverkat och konstlat. Men eftersom iriska språket givetvis stått under engelskt inflytande sedan århundraden tillbaka, var språkrörelsen inte enig om vilken sorts iriska man borde kanonisera.

Till en början var det *Foras Feasa ar Éirinn* från 1600-talet, ett kompendium av historia, mytologi och sagor som Seathrún Céitinn (Geoffrey Keating) sammanställt på 1600-talet. Boken är skriven på den språkform som kallas för tidig nyiriska eller klassisk nyiriska – den iriska som skrevs på 1100-1600-talen¹. Egentligen är tidig nyiriska ett mera omfattande begrepp än klassisk nyiriska, eftersom den sistnämnda definierades av den klassiska hov- och lovpoesin, medan det också fanns en mer arkaisk och konstlad stil, som föredrogs av historiker² (och en särskilt i religiös uppbyggelselitteratur använd prosastil, som var mera talspråksnära än den klassiska poetiska iriskan (McManus 1994, 335-36).

När språket började återupplivas, var det många som ansåg att *Foras Feasa ar Éirinn* var det bästa denna tradition hade att erbjuda. Seathrún Céitinn själv var både en präst och en poet, både en humanist med kontinentaleuropeisk utbildning och en traditionsbärare skolad i Irlands gaeliska diktarkonst (Ó Buachalla 1987, 2). Céitinn bröt med den ovan beskrivna slentrianen att skriva historieböcker endast i en för allmänheten – även den lärda och läskunniga allmänheten – obegriplig stil och föredrog ett språk som står den klassiska iriskan mycket nära, men utmärker sig med sin särskilda läsbarhet och tydlighet. När också innehållet i *Foras Feasa ar Éirinn* bör ha tilltalat den nationalromantiska litterära smaken med sina ekon från ett svunnet, mytiskt förflutet, var det naturligt att det var just denna bok som en del ville grunda den moderna litteraturen på.

1 I äldre litteratur kallas denna språkform medeliriska, men man bör inte låta sig vilseledas av detta. Enligt dagens uppfattning placeras medeliriskan kring året 1000, som en övergång mellan forniriska (åren 700-900) och klassisk/tidig nyiriska (1100-1600-talen). Medeliriskan i dagens mening framställs gärna som en period av osäkerhet och hyperkorrektion, då det icke existerade en standardform som de lärde kunde enas om.

2 'Bréagársaíocht é seo go minic a raibh lucht scríofa staire go háirithe tugtha di' (McManus 1994, 336).

Allt i allo bör det sålunda inte förvåna någon vilken stor prestige Céitinn's bok åtnjöt inom språkrörelsen. Den främste bland Céitinnförespråkarna anses ha varit en viss doktor Richard Henebry, eller Risteard de Hindeberg som han stavade sitt namn på iriska, avliden år 1916 (Ó Floinn 1997, 231). De Hindeberg har efter sin död blivit föremål för visst åtlöje och framställts som en opraktisk och världsfrånvärd reaktionär vad gäller litterär och språklig stil. Litteraturkritikern Tomás Ó Floinn har dock försökt rehabilitera de Hindeberg i den serie på tre artiklar (ibid., 231-52) han skrev för månadsskriften *Comhar* åren 1961-62.

Medan de Hindeberg nog såg de infödda irisktalande längs den irländska västkusten och deras dialekter som en tillgång (ibid., 231) tyckte han dock att deras språk var på många sätt förfallet och orent, särskilt på grund av det engelska inflytandet. Enligt hans mening var det bäst att undvika talspråkliga former som inte hade något historiskt berättigande i det klassiska standardspråket. Därutöver ville han dock även bannlysa många utbredda och rent gaeliska ord, som han ansåg vara jargong. Ó Háinle (1994, 760) ger sådana exempel på ord ogillade av de Hindeberg som *stiocaire* 'snåljåp', *scológ* 'fattigbonde, lantarbetare', *scolbánta*, *scafánta* – båda två betyder 'stark och flink'³. Man kan knappast undvika intrycket att de Hindeberg motsatte sig precis sådana målände, deskriptiva uttryck som modern prosalitteratur lever av. Hans egna litterära försök, som Tomás Ó Floinn gett oss utdrag ur i sina artiklar om honom, är främst baserade på den heroiska och mytiska litteraturen (Ó Floinn 1997, 250) och hans orationer (ibid., 248-49) är som retorik mycket imponerande och påminner i det närmaste om en gammeltestamentlig profet.

De Hindebergs motpol inom språkrörelsen var Peadar Ua Laoghaire (eller Ó Laoghaire), en präst som växte upp i Múscraí (Muskerry) i grevskapet Cork (Corcaigh). I sina programmatiska skrifter framhävde han att det var folkspråket man borde välja till förebild för litteraturspråket, i stället för Seathrún Céitinn. Modellen på prosastilen fanns att söka i munnen på språkets infödda bärare (Ó Háinle 1994, 761) och det var inte lönt att undvika provinsiella och dialektala uttryck, snarare tvärtom: enligt hans åsikt borde man tillvarata så många av dem som möjligt (ibid.). Han levde som han lärde och gav ut båda originalverk och översättningar på sin egen dialekt. Av översättningarna är hans givetvis kraftigt förkortade version av Don Quijote den viktigaste (Cervantes 2001), men han gav också ut sina egna återberättade versioner av äldre irisk litteratur (t.ex. Ua Laoghaire utan utgivningsår). Vad gäller hans originalverk, är det hans folkloristiska roman *Séadna* och hans självbiografi *Mo Scéal Féin* som är tillgängligast, även i ordets egentliga betydelse: den förstnämnda har senast tryckts år 1995 (Ua Laoghaire

3 de Hindeberg skrev sg- för sc-.

1995) och självbiografin år 1999 (Ua Laoghaire 1999). Ett tredje verk som han författade var den historiska romanen *Niamh*, som dock på grund av sin låga litterära kvalitet gjorde även hans inbitna beundrare besvikna (Titley 2002, 327).

När romanen *Séadna* som följetong började tryckas i tidskriften *Irisleabhar na Gaedhilge*, erbjöds den läsarna inte som en roman, utan som ett prov på talspråklig iriska från Munster (Ua Laoghaire 1995, ix), och det är faktiskt snarare en samling folksägner som binds ihop av ramberättelsen om skraddaren *Séadna* och hans Faustpakt med djävulen. Historien slutar med att han efter sin död varken är välkommen till himmelriket eller helvetet och måste tillbringa sin personliga evighet som ett kringflackande irrsken⁴.

Ua Laoghaires självbiografi börjar med en beskrivning av slaget vid Kinsale (Cionn tSáile) i början av 1600-talet och dess följder för irländarna, samt en nationalistiskt färgad beskrivning av Irlands historia under de följande seklerna. Han berättar här också om sin egen familj och släkt, enligt honom en adlig ätt som efter Cromwells härnadståg fick överge sitt slott och ta till tiggargästen. Ua Laoghaire berättar här en liten mytaktig historia om hur en av hans förfäder fick namnet Barnaby, eftersom det hade spåtts för dennes föräldrar att deras barn bara skulle överleva om det fick ett 'förrädarnamn' (ett engelskt namn). När han sålunda placerat sin ättlinje i sitt fosterländska, historiska sammanhang, kan han övergå till sin egen levnadsbana (Ua Laoghaire 1999, 1-6). I andra kapitlet redogör han för sin familjs levnadsförhållanden och skildrar sin tidigaste barndom; här får vi också veta att han för första gången hört folksägner om *Séadna* från grannflickan Peig Labhráis, och som en garanti för att det var frågan om autentiskt irländskt kulturarv påstår han att varken flickan eller någon annan i hennes familj kunde tala engelska (ibid., 9). Tredje kapitlet (ibid., 11-15) handlar om de sociala förhållandena i bygden; mot slutet av kapitlet (ibid., 13-14) berättar han också hur de återspeglade sig i hans eget liv, när den engelske godsägaren eller dennes fogde besöker sina arrendatorer och frågar lille Peadar, när denne senast ätit kött; Peadar svarar stolt, att han fått en liten bit när det var jul. Nu som vuxen förstår han givetvis att engelsmannen sökt efter ett svepskäl att höja på hyran – hade pojken ätit kött på samma dag hade possessionaten haft det. Författaren nöjer sig inte med att återge en barndomsupplevelse, utan han sätter in den i det sociokulturella sammanhanget, vilket är typiskt för boken.

Fjärde kapitlet (ibid., 16-18) är en färgstark beskrivning av en tvist om nyttjanderätten till vissa land och vräkningen som detta resulterade i – en historia som ägde rum före författarens födelse. Femte kapitlet (ibid., 19-21) handlar om hur han som barn kom att bli både tvåspråkig och läskunnig. Sedan beskriver han

4 Nummer 330, 'The Smith outwits the Devil' i Antti Aarnes och Stith Thompsons klassificering för folksägner; Ua Laoghaire 1995, xxxvii.

sin skolgång, bland annat besvärigheterna med latininläringen (ibid., 41). Skolan och latinet befriade honom inte från hemsysslorna, ty när han har ledigt från skolan, måste han t ex valla får (ibid., 47). Så småningom blir han präst: han studerar på seminariet i Maynooth (ibid., 64), och i den stora engelsktalande världen blir han medveten om att Irlands nationalspråk håller på att försvinna (ibid., 68). Som präst hör han sedan rykten om en ny, hemlig revolutionsrörelse riktad mot engelsmännen – fenierna (ibid., 79). När fenierna väl kommit in i bilden, handlar boken mest om hur den uppvaknande nationalismen och senare språkrörelsen påverkade författarens liv och hur han själv förhöll sig till dessa rörelser. Även om *Mo Scéal Féin* innehåller mycket sådant material som är typiskt för senare Gaeltacht-självbiografier, såsom insprängda folklöreepisoder eller skildringar av vardagen och arbetet i Gaeltacht, är det en överraskande programmatisk, nationalistisk skrift, vars författare särskilt lägger sig vinn om att förknippa sitt eget liv och sin familjs historia med fosterlandets.

Det är inte så mycket Peadar Ua Laoghaire som den självbiografiska trion från Blasketön (*An Blascaod Mór*) i grevskapet Kerry (*Ciarraí*) som allmänt anses ha definierat genren: Peig Sayers (1873-1958), Tomás Ó Criomhthain (1855-1937) och Muiris Ó Súilleabháin (1904-1950).

Peig Sayers' egentliga biografibok är *Peig* (Sayers 1998); det här s a s den definitiva versionen, oförkortad och med dialektfärgad rättskrivning; som skolbok på Irland har man använt en förkortad version med standardnära ortografi under titeln *Peig – tuairisc a thug Peig Sayers ar imeachtaí a beatha féin*. Hon dikterade boken till sin son Mícheál Ó Guithín. Det finns även en mindre bastant bok som heter *Machnamh Seanmhná*, 'En gammal kvinnas tankar' (Sayers 1992). Medan *Peig* för det mesta är självbiografisk och kronologisk, består *Machnamh Seanmhná* av mindre sammanhängande kapitel: där finns sålunda både folklöreepisoder som kapiteln *Scéal Thomáisín Rua* (Sayers 1992, 14-25) och *An tSeanbhean a Dhein Éagóir ar a Mac* (ibid., 26-30), men också Peigs egna minnen, som t ex hennes skildring av mötet med en ung man från Mexiko som uppfostrats med iriska som hemspråk (ibid., 117-21) eller av hur hon för första gången hörde nyheter om påskupproret i Dublin 1916 (ibid., 122-30).

Förutom *Peig*, som är Peigs mest kända verk (åtminstone i sin förkortade version) finns det enligt Ní Mhainín och Ó Murchú (Sayers 1998, x) en annan självbiografi, *Beatha Pheig Sayers*, som utkommit år 1970. Några nyupplagor av denna verkar dock inte finnas att tillgå.

Peig redogör för Peigs liv i någorlunda kronologisk ordning ända från hennes tidiga barndom till hennes första barnsäng. Kapiteln därefter liknar mera den sorts material som finns i *Machnamh Seanmhná*. Vi får veta att Peig inte var hemma från Blasketön själv, utan föddes på fastlandet i Vicarstown (*Baile Bhiocáire*). I fyra års ålder började hon gå till skola, ledsagad av sin något äldre väninna Cáit Jim (Sayers

1998, 3). Som skolbarn fick hon nästan bevittna en sammandrabbning mellan Jordligans irländska aktivister, som försökte förhindra en vräkning, och fogdarna, som skulle verkställa den. En präst lyckades dock medla fram en kompromiss, som avstyrde blodbadet (ibid., 17-18). I övrigt kommer de historiska händelserna berättelsen föga vid: Peig är mera intresserad av den folkliga berättarkonsten och de dikter han hör av folk omkring sig, särskilt fadern. Efter skolan arbetar hon som piga i Dingle (ibid., 49), och när den första värvningen är slut, tar hon snart en ny (ibid., 114). Insprängd mellan kapitlen om dessa två anställningar finns bland annat en berättelse om 'Séamas na bPléasc', en mer eller mindre mytisk trickstergestalt från folkloren i Peigs hemtrakt – en stark och något otillräknelig typ som åtnjuter ett visst renommé i folkminnet på grund av sin respektlösa inställning till överheten och de engelsktalande herrarna (ibid., 103). Efter sina år som piga gifter sig Peig med en man från Blasketön (ibid., 130-31), och de senare kapitlen – ungefär en tredjedel av boken – handlar om hennes liv som gift kvinna och änka.

De på Irland som motsätter sig iriskundervisningen och kulturnationalismen har av gammalt svartmålat Peig och framställt henne som symbol för allt vad konservativt, reaktionärt och bakåtsträvande är i det irländska samhället. Peigs memoarer har också attackerats som tråkig skolläsning bara lämpad för att bestyrka elevernas fördomar om iriskan som ett föråldrat bondspråk (Coughlan 1999, 21). Det är också motiverat att se Peigs inställning till män som servil och ur dagens synvinkel osund. När hennes blivande brudgum och äkta man för första gången besöker hennes föräldrahem för att komma överens med hennes far om giftermålet (flickan själv blir givetvis inte tillfrågad), ackompanjeras han av två vänner, om vilka Peig bara kan säga att alla dessa pojkar 'skulle ha varit för bra män' för henne om hon så 'hade varit en sju gånger bättre kvinna' (Sayers 1998, 130) – och vid det här laget visste hon inte ens vilken av dessa ynglingar som var den egentlige friaren! Både denna scen och den fromma resignation som boken i allmänhet präglas av har fått en del sakkunniga att ifrågasätta autenticiteten i hennes författarskap. När allt kommer omkring var det ju hennes son som nedtecknade det muntligt berättade materialet till boken (Coughlan 1999, 22), och manuskriptet redigerades även av Máire Ní Chinnéide (ibid.), som var språkaktivist från Dublin och medlem i en för sin extrema nationalism välkänd underavdelning (Mag Aonghusa 1993, 132) av språkaktivisternas ledande organisation, Gaeliska ligan (*Gaelic League/Conradh na Gaeilge*). Det är legitimt att fråga, hur ärligt Peig vågade tala om sina känslor för sonen, och likaså kan man undra, i vilken mån Máire Ní Chinnéide anpassat manuskriptet till den rådande smaken bland språkaktivister i huvudstaden eller till deras förutfattade meningar om den irisktalande allmogen.

Efter Peig är den mest kända Gaeltachtsjälvbiografen från Blasketön säkerligen *An tOileánach* (Ó Criomhthain 1980) – titeln betyder 'Öbon', men det lär finnas en svensk översättning (via engelskan förstås) som heter 'Karg kust'; till tyska

översattes boken av ingen mindre än Heinrich Böll och hans fru Annemarie Cech under titeln *Die Boote fahren nicht mehr aus*. Tomás var i motsats till Peig född och fostrad på Blasketön, och han livnärde sig främst på fiske. Han visade dock redan tidigt vissa intellektuella anlag, ty trots att skolan på ön ofta var stängd och hur som helst bara undervisade på engelska besökte han den så flitigt att han fick tillnamnet *scoláire* – skolmannen, den lärde, den läskunnige, skoleleven – av sina grannar (Ó Conaill 1998, 14). Självtbiografen blev inte hans enda litterära gärning: han skrev också en dagbok om vardagslivet på ön (Ó Criomhthain 1997a) och artiklar eller kåserier till iriskspråkiga tidskrifter, nu utgivna i bokform (Ó Criomhthain 1997b). Pádraig Ó Fionnachta gav ut några efterlämnade manuskript av Tomás' son Seán och Tomás själv i bokform (Ó Criomhthain & Ó Criomhthain 1997), och sonen gav ut en bok om hur Blasketön evakuerades och resterna av befolkningen fick bosätta sig på fastlandet (Ó Criomhthain 1991).

Självtbiografen *An tOileánach* har utgetts i flera versioner. Den förste redaktören var An Seabhac ('Höken'), egentligen Pádraig Ó Siochfhradha (eller Ó Siochrú), mest känd som författare till romanen *Jimín* (Ó Siochfhradha 1996), en populär och rolig barnbok vars huvudperson i det närmaste påminner om Emil i Lönneberga. Den version av *An tOileánach* (dvs. Ó Criomhthain 1980) som numera läses har redigerats av Pádraig Ua Maoileoin, en släkting till Tomás och själv en iriskspråkig författare av ingen ringa betydelse (Ó Coileáin 1998, 27).

Tomás inspirerades till sitt författarskap av de filologer som besökte ön för att lära sig iriska, som Carl Marstrander från Norge (Ó Fiannachta 1998, 82-83) och Brian Ó Ceallaigh. Den sistnämnde gav Tomás böcker av Pierre Loti och Maksim Gor'kij i engelsk översättning, och det var denna läsning som övertygade Tomás om att hans liv på ön skulle duga till litterärt material (ibid., 86).

Det finns betydande skillnader mellan An Seabhacs och Pádraig Ua Maoileoins redaktioner av boken. Som Peig är även *An tOileánach* till väsentlig del en uppväxtberättelse, och pubertetisk sexualitet skymtar ibland fram hos Tomás, åtminstone i beskrivningen av den nyfikenhet unga flickors kroppar väckte hos honom när han väl kommit till den relevanta åldern: han kan till exempel retas med flickor för att 'se sådana kroppsdelar som solen aldrig tidigare kastat sitt sken på' (*cuid dá gcorp le feiscint nár shaighneáil an ghrian riamh roimhe seo air go dtí an uair seo*; Ó Criomhthain 1980, 99). Det här censurerades av An Seabhac (Kiberd 1996, 490); men dessutom lade han sig vinn om att avlägsna även subtilare antydningar. Sålunda strök han en sång som Tomás sade sig ha sjungit på sitt bröllop: sången handlade nämligen om en flicka som övergivits av sin brudgum, vilket An Seabhac – själv hemma från det irisktalande området i Kerry och insatt i den muntliga sång- och diktraditionen – förstod som en vink om att Tomás måhända utnyttjat, gjort med barn och lämnat i sticket någon annan flicka innan han förlovat sig med sin senare hustru (Ó Coileáin 1998, 35).

Den tredje av Blasketbiografierna som definierat genren är *Fiche Blian ag Fás* ('Tjugo år av uppväxt') av Muiris Ó Súilleabháin (Ó Súilleabháin, Muiris 1998). Han blev inte tillnärmelsevis lika gammal som Peig och Tomás, ty han föddes år 1904 och dog år 1950. Som boktiteln ger vid handen, handlar hans bok uteslutande om barndom och uppväxt. Även om han inte blev gammal, hann även han med en hel del kåserier på iriska. Kåserierna handlade mest om livet i An Cheathrú Rua, där han bosatte sig som vuxen: denna irisktalande by ligger i Connemara (Conamara) i grevskapet Galway (Gaillimh), långt borta från Blasketön och Kerry, och i ett helt annat dialektområde. Dessa skrifter finns nu i bokform (Ó Súilleabháin, Muiris 2000). Hans syster Eibhlín Ní Shúilleabháin (1900-1949), som senare emigrerade till Förenta Staterna, förde dessutom i början av 1920-talet en dagbok om vardagslivet på Blasketön (Ní Shúilleabháin).

I strikt mening talade Muiris Ó Súilleabháin inte iriska som modersmål. Hans mor dog när han var sex månader gammal, och eftersom hans far inte kunde ta hand om honom, överlämnades han åt en 'främmande kvinna' (*bean iasachta*) i Dingle (Ó Súilleabháin, Muiris 1998, 11). Den främmande kvinnan talade endast engelska, och Muiris lärde sig inte ett enda ord iriska när han återvände hem till sin far (Ó Súilleabháin, Muiris 1998, 15). Då var han redan i sjuårsåldern (Ní Laoithe-Uí Bheaglaioich 2000, 12). Som Tomás Ó Criomhthain, inspirerades även Muiris till litterärt arbete av en besökande språkforskare, den unge engelsmannen George Thomson (senare känd under namnet Seirse Mac Thomáis), som dessutom övertalade Muiris att bli polisman (ibid., 13).

Boken gavs ut för första gången år 1933 (Ó Súilleabháin, Muiris 1998, 5). Den har alltså skrivits av en ung man som ännu tydligt minns sin barndom, och den är fullspäckad med starka adjektiv som uttrycker barnets och den unga människans fascination inför världen som i sin helhet känns ny och spännande (Ó Dúshláine 2000, 42-43). Som sig bör för ett barn är Muiris' värld ännu mindre påverkad av politiken och historiens stora händelser än Peigs och Tomás', men boken innehåller vissa antydningar av att t ex den språkliga kulturnationalismen redan tidigt börjat påverka tankevärlden på Blasketön. När Tomás' far kritiserades för att han tagit med sig pojken till ön där han glömmer bort engelskan och sålunda aldrig kommer att få ett jobb, svarar fadern, halvt på lek men ändå, att man aldrig vet åt vilket håll landet ska vända sig och att iriskan kanske ändå ska bli nyttig (Ó Súilleabháin, Muiris 1998, 22).

Förutom de tre grundläggande självbiografierna och de böcker som skrivits (eller dikterats) av författarna till dessa eller deras släktingar har vi åtminstone en självbiografi till från Blasketöarna, *An tOileán a Tréigeadh* av Seán Sheáin Í Chearnaigh (Ó Cearnaigh). Författaren är född 1912 och hör en betydligt yngre generation till än någon av de tre klassikerna. Hans bok följer dock tydligen i deras fotspår: det är en självbiografi som tar vara på detaljer i öbornas liv och dialekt. I Peigs och Tomás' böcker var stämningen redan melankolisk, inte minst därför att

berättarna var rätt gamla människor, men i *An tOileán a Tréigeadh* vet författaren redan att Blasketön skulle evakueras och resterna av öbornas sekelgamla kultur utplånas. Detta syns redan i boktiteln, som betyder 'Ön som övergavs'. Blasketöns glansdagar är förbi, vilket återspeglas också i att ett av kapitlen handlar om Robin Flowers begravning (Ó Cearnaigh 1974, 168-71). Robin Flower, på ön känd som 'Bláithín' ('liten blomma'), var åter en av de utländska språkforskare som besökte Blasketön för att lära sig iriska där. I allmänhet skiljer sig boken inte mycket från det koncept som introducerats i de tre klassikerna: självbiografiskt material alternerar med folksägner, memorat hörda från andra och diktverser.

Självbiografierna från Blasketön har länge spelat en central roll i iriskundervisningen, och de torde också ha influerat uppfattningarna om språkkriktighet. I praktiken är sydliga (Munster-) dialektdrag (främst syntetiska verbändelser, t ex *-ad* i *caithfead* 'jag måste' i stället för det analytiska standardspråkliga *caithfidh mé*) mera accepterade i vad som borde vara standardspråkets domän, därför att alla är familjära med dem från Peig. Det finns dock även andra Gaeltachtsjälvbiografier från Munster, som förtjänar åtminstone ett kort omnämnande: *An Gleann agus a Raibh ann* ('Dalen och allt som där fanns') av Séamas Ó Maolchathaigh (Ó Maolchathaigh 1974), vars berättare föddes i det numera helt angliserade grevskapet Tipperary (Tiobraid Árann). Ó Maolchathaighs dialekt ligger närmast den som ännu talas i Ring of Waterford (Gaeltacht na Rinne) nära Dungarvan (Dún Garbhán) i grevskapet Waterford (Port Láirge). En annan Gaeltacht-självbiografi på Tipperaryiriska är *An Sléibhteánach* av Séamas Ó Caoimh (Ó Caoimh 1989). Författaren föddes år 1889 och dog 1979 (ibid., ix). Boken börjar med hans födelse och slutar med Irlands frihetskrig, där han deltog som bombmakare efter att ha tillbringat en tid på ett kloster i England; därifrån tvingades han dock fly när det första världskriget gjorde värnplikten aktuell (ibid., 179-208).

Tomás Ó Cinnéide var hemma från Kerry (Ciarraí), och hans dialekt liknar sålunda den som talades av de tre klassikerna. Hans bok *Ar Seachrán*, 'På villovägar' (Ó Cinnéide 1996), handlar redan mest om hans Amerikatid, och man kan fråga sig, om det ännu är en 'typisk' Gaeltachtsjälvbiografi; snarare hör den ihop med den iriskspråkiga utvandrars- och emigrantlitteraturen, vars viktigaste företrädare var Dónall Mac Amhlaigh. Ó Cinnéide hann redan bevittna hippies' intåg i San Francisco: han noterar deras milda manér och programmatiska naivitet, som gör dem sympatiska i hans ögon – åtminstone mera sympatiska än de vanliga alkoholiserade luffarna – men påpekar också att deras närvaro skrämde bort gamla människor från Haight-Ashburyområdet (ibid., 126-127).

Conchúr Ó Síocháins *Seanchas Chléire* (Ó Síocháin 1977) är en mycket klassisk och traditionell Gaeltachtsjälvbiografi och påminner mycket om den klassiska trion. Författaren, född 1866 och framriden 1941, är något yngre än Tomás Ó Criomhthain men äldre än Peig, och innehållet är den typiska kombinationen av

självbiografiskt material och folklöre, men beskrivningarna av havet och fiskarlivet är särskilt framträdande och bidrar till bokens litterära och historiska värde.

En annan traditionell Gaeltachtsjälvbiografi från grevskapet Cork är Dónall Bán Ó Céileachairs *Scéal mo Bheatha* (Ó Céileachair 2008). Dónall Bán var hemma från Coolea-Muskerrytrakten (Cúil Aodha/Múscraí), alltså från samma trakt som Peadar Ua Laoghaire, och han levde 1871-1950 – han var alltså ungefär jämnårig med Peig Sayers.

Viktiga självbiografier har givetvis skrivits också utanför Munster. Den främsta är Micí Mac Gabhanns *Rotha Mór an tSaoil*, 'Livets stora hjul' (Mac Gabhann 1997). Titeln är en folklig metafor för livets och lyckans skiftande skeden. Boken är dock såtillvida otypisk att den mest handlar om Amerika, där författaren (född 1865, död 1948) bland annat deltog i guldruschen till Klondyke på 1890-talet. Vad hans barndom angår, förefaller den ha varit mindre uppbygglig än man i allmänhet förväntar sig i en Gaeltachtsjälvbiografi: fadern t ex brände olagligt brännvin och åkte även fast för det. Både en febersjukdom som drabbar hela familjen (ibid., 18-20), brännvinsbrännandet (ibid., 20-23), en oskyldig gammal man som dödas av en brittisk kustvakt (ibid., 23-24) och faderns fängelsestraff (ibid., 25-26) tillägnas särskilda kapitel. Som sig bör i det irisktalande Donegal arbetar Micí först hos protestantiska jordbrukare (ibid., 31-58), sedan i Skottland (ibid., 59-79) och därefter i Amerika. I Montana sympatiserar han med indianerna, medveten om att de på ett orättvist sätt drivits bort från sin hembygd, precis som irländarna på sin tid (ibid., 105), men några djupare slutsatser drar han inte därav, utan fortsätter att leva som en del av det vita samhället. I Alaska märker han att guldfiebern gör människorna själviska och grymma, och när han väl fått ihop tillräckligt för att bygga sig ett hus därhemma, lämnar han gulderlandet, som han fått nog av (ibid., 200). *Rotha Mór an tSaoil* skiljer sig från den klassiska trion i att den inte innehåller folklöreepisoder, utan är en genuin, kronologiskt upplagd självbiografi.

Raka motsatsen till *Rotha Mór an tSaoil* är den av Eoghan Ó Dónaill redigerade *Scéal Hiúdaí Sheáinín* (Ó Dónaill 1997). Proinsias Ó Conluain konstaterar (1990, 175-176), att *Scéal* påminner mera om en folkloresamling än en självbiografi. Medan detta kunde sägas om mången annan bok i denna genre, är det sant att *Scéal* är i detta hänseende en av de sämst redigerade Gaeltachtbiografierna: folklorematerialet har inte inarbetats i boken på ett naturligt sätt, och man är inte alltid medveten om man egentligen läser om Hiúdaí Sheáiníns liv eller om någon mytisk hjältes äventyr. Läsoplevelsen tenderar sålunda något åt det surrealistiska hållet. I samma sammanhang nämner Ó Conluain även *Dírbheathaisnéis Néill Mhic Ghiolla Bhríde*, redigerad av Liam Ó Connacháin, och *Róise Rua* av Pádraig Ua Cnáimhsí som viktiga självbiografier från Donegal, men eftersom några nya upplagor inte fanns att köpa, kunde dessa böcker inte granskas för den föreliggande

artikeln. Ó Conluain har åtminstone särskilt prisat *Dírbheathaisnéis Néill Mhic Ghiolla Bhríde* som ett journalistiskt välredigerat verk (1990, 175).

När det gäller självbiografisk prosa från Donegal bör vi även nämna Séamus Ó Griannas *Nuair a Bhí mé Óg* (Ó Grianna 1986), 'När jag var ung' (det finns en fortsättning, *Saol Corrach* – 'Ett rastlöst liv' – men tyvärr föreligger den inte i nyupplaga); samt Fionn Mac Cumhailles *Gura Slán le m'Óige*, 'Avsked från ungdomsåren' (Mac Cumhaill 1974). Séamus Ó Grianna (1989-1969) är mest känd som produktiv författare till sentimentala romaner och noveller om livet i Donegal (se härtill Ó Gallchóir 1990), Fionn Mac Cumhaill (egentligen Mánuis Mac Comhaill) skrev några böcker antagligen avsedda till lätt läsning, t ex barnböcker och äventyr. För det mesta kvävdes dessa dock ihjäl både av det sockersöta och av det överdrivet fromma och religiösa i dem (jfr Ó Laoire 1990). *Nuair a Bhí mé Óg* utmärker sig dock med den ironi och satir som ofta bubblade under ytan även i hans sentimentalaste verk, och även Mac Cumhaill kan raljera över en ung flicka som 'översätter' de nya elevernas namn åt läraren: Sábha Eoin Shéarlais blir sålunda 'Suffy Duffy' och Úna Mháire Bige 'Unity Gallagher' (Mac Cumhaill 1974, 8). Att enspråkiga irisktalande barn under brittiska väldet tvingades att gå i skola på engelska och uppta översatta namn har varit ett populärt motiv i iriskspråkig litteratur, som både inspirerat till bitter nationalism och satir. Till sin absurda ytterlighet drivs detta i Myles na gCopaleens vanvettigt roliga parodi på Gaeltachtsjälvbiografierna, *An Béal Bocht* (Ó Nualláin 1999) – det finns en svensk översättning, *Klagomunnen*. I denna roman kallar den stränge läraren alla elever, både pojkar och flickor, vid samma engelska namn: James O'Donnell, och har gjort det också med deras föräldrars generation (ibid., 25-27).

I Connacht, det tredje och numerärt starkaste dialektområdet, har självbiografin spelat en mindre framträdande roll: i stället har regionen producerat riktiga, konstnärliga författare, som prosaisten Máirtín Ó Cadhain, poeten Máirtín Ó Direáin eller journalisten Breandán Ó hEithir. Den viktigaste självbiografin från Connacht är antagligen Colm Ó Gaoras *Mise*, 'Jag' (Ó Gaora 2008). Ó Gaora, född i Ros Muc i Connemara, grevskapet Galway, levde 1887-1954 och var redan aktiv både i språkrörelsen och i kampen för en självständig republik. Hans bok innehåller sålunda betydligt mindre folklorematerial än trions: han kände t ex Patrick Pearse och många andra av höjdarna inom den nationalistiska rörelsen personligt och kunde bedöma dem som människor och karaktärer, inte bara som martyrer och hjältar (ibid., 110-112).

En mera traditionell självbiografi är Micheál Mag Ruaidhrís *Le Linn m'Óige*, 'På min ungdomstid' (Mag Ruaidhrí 2001). Mag Ruaidhrí levde under åren 1860-1936 och var sålunda ungefär jämgammal med Tomás Ó Criomhthain, men han var involverad i Irlands frihetskamp; även han kände Pearse personligt. Han var hemma från norra Mayo (Maigh Eo), vars dialekt är ett intressant mellanting mellan Connemara- och Ulsterdialekten, vilket givetvis bidrar till bokens värde som rent

lingvistiskt källmaterial. Trots att dialekten i norra Mayo alltså är levande, finns det få skönlitterära verk på den; för det mesta är den bara dokumenterad i folkloresamlingar.

Gaeltachtsjälvbiografin har alltså varit en viktig och inflytelserik genre inom den iriskspråkiga litteraturen – annars skulle väl inte Myles na gCopaleen ha bemödat sig om att skriva en hel roman på iriska enkom för att göra sig lustig över dessa biografier. Genren förefaller även vara fortfarande livskraftig, ty nya självbiografiska böcker av författare som växt upp i Gaeltachtregionerna utges alltså. En lättläst och ibland spännande självbiografi är Páid Ó Súilleabháins *Ag Coimeád na Síochána* (Ó Súilleabháin, Páid 1995): Páid, som tidigare Muiris Ó Súilleabháin, blev polisman, och boken handlar mest om hans arbetsrelaterade äventyr. Från de senaste tjugo åren har vi Maidhc Dainín Ó Sé (född 1942) *A Thig ná Tit orm* (Ó Sé 1995) och *Mura mBuafam-Suathfam* (Ó Sé 2003) från Kerry, Cáit Ní Mhainnín *Cuimhní Cinn Cháit Ní Mhainnín* (Ní Mhainnín 2000) från Ros Muc i Connemara, Máire Phatch Mhóir Uí Churraoins *A Scéal Féin* (Uí Churraoin 1997) från Galway, eller den första bok som författaren till denna artikel någonsin läst på iriska, Ger Ó Cíobháins *An Giorria san Aer* (Ó Cíobháin 1992) – denna bok är på Kerryiriska.

Det är sant att författarskapet och autenticiteten i en del av dessa verk kan ifrågasättas och att gränserna mellan folkloren och det upplevda, mellan folkloresamling och självbiografi tenderar att suddas ut i Gaeltachtsjälvbiografierna. På senare år har också andra gränsdragningsproblem uppkommit: borde vi till exempel avgränsa Dónall Mac Amhlaighs viktiga och uppskattade självbiografiska böcker, främst *Dialann Deoraí*, 'En utvandrars dagbok' (Mac Amhlaigh 1970) utanför Gaeltachtsjälvbiografierna, därför att han inte skriver om någon Gaeltachtbarndom, utan endast om sina upplevelser som irländsk invandrare i Storbritannien? Och borde vi då göra detsamma med Maidhc Dainín Ó Sé självbiografiska böcker? Hur som helst innehåller dock Gaeltachtsjälvbiografierna en massa källmaterial om Irlands förgångna från slutet på 1800-talet framåt. Det vore synnerligen märkligt, om de irländska historikerna förblev okunniga i sitt lands språk och sålunda inkapabla att utnyttja detta material.

Litteratur

Gaeltacht-självbiografier och annan primärlitteratur

- de Cervantes, Miguel 2001. *Don Ciochotae*. An tAthair Peadar Ó [sic!] Laoghair a d'aistrigh agus a ghiorraigh. Eagarthóir: Gabriel Rosenstock. Baile Átha Cliath: Cló Thalbóid.
- Mac Amhlaigh, Dónall 1970. *Dialann Deoraí*. Baile Átha Cliath: An Clóchomhar.
- Mac Cumhaill, Fionn 1974. *Gura Slán le m'Óige*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.
- Mac Gabhann, Mici 1997. *Rotha Mór an tSaoil*. Mici Mac Gabhann a d'inis, Seán Ó hEochaidh a scríobh, Proinsias Ó Conluain a chuir in eagar. Indreabhán, Conamara: Cló Iar-Chonnachta.

- Mag Ruaidhrí, Mícheál 2001. *Le Linn m'Óige*. A iníon, Bríd, a chuir síos. Pádraig Óg Ó Conaire a chuir in eagar agus Deasmumha Ó Riain a scríobh an réamhrá don chéad eagrán. Baile Átha Cliath: Coiscéim.
- Ní Mhainnín, Cáit 2000. *Cuimhní Cinn Cháit Ní Mhainnín*. Indreabhán, Conamara: Cló Iar-Chonnachta.
- Ní Shúilleabháin, Eibhlín 2000. *Cín Lae Eibhlín Ní Shúilleabháin*. Eagarthóir: Máiréad Ní Loingsigh. Baile Átha Cliath: Coiscéim.
- Ó Caoimh, Séamas 1989. *An Sléibhteánach*. In eagar ag Éamon Ó Conchúir, cóirithe don chló ag Pádraig Ó Fiannachta. Maigh Nuad: An Sagart.
- Ó Cearnaigh, Seán (pá pärlen i formen Seán Sheáin Í Chearnaigh) 1974. *An tOileán a Tréigeadh*. Baile Átha Cliath: Sáirséal agus Dill.
- Ó Céileachair, Dónall Bán 2008. *Scéal mo Bheatha*. Dónall Bán Ó Céileachair a d'innis, Seán Ua Súilleabháin a d'athchóirigh. Músgráí Uí Fhloinn: Cóiste Litríochta Mhúsgráí.
- Ó Cinnéide, Tomás 1996. *Ar Seachrán*. Maigh Nuad: An Sagart.
- Ó Cíobháin, Ger 1992. *An Giorria san Aer*. In eagar ag Tadhg Ó Dúshláine. Maigh Nuad: An Sagart.
- Ó Criomhthain, Seán 1991. *Lá dár Saol*. Baile Átha Cliath: An Gúm.
- Ó Criomhthain, Seán & Tomás Ó Criomhthain 1997. *Cleiti Gé ón mBlascaod Mór*; in eagar ag Pádraig Ó Fiannachta. An Daingean: An Sagart.
- Ó Criomhthain, Tomás 1980. *An tOileánach*, eagarthóir: Pádraig Ua Maoileoin. Baile Átha Cliath: Helicon Teoranta/An Comhlacht Oideachais.
- Ó Criomhthain, Tomás 1997a. *Allagar na hInise*. Pádraig Ua Maoileoin a chuir in eagar. Baile Átha Cliath: An Gúm.
- Ó Criomhthain, Tomás 1997b. *Bloghanna ón mBlascaod*, eagarthóir: Breandán Ó Conaire. Baile Átha Cliath: Coiscéim.
- Ó Dónaill, Eoghan 1997. *Scéal Hiúdaí Sheáinín*. Eoghan Ó Dónaill a scríobh, Anraí Mac Giolla Chomhail a chóirigh an t-eagrán seo. Baile Átha Cliath: An Gúm.
- Ó Gaora, Colm 2008. *Mise*. Baile Átha Cliath: An Gúm.
- Ó Grianna, Séamus 1986. *Nuair a Bhí mé Óg*. Baile Átha Cliath/Corcaigh: Cló Mercier.
- Ó Maolchathaigh, Séamas 1974. *An Gleann agus a Raibh ann*. Baile Átha Cliath: An Clóchomhar Tta.
- Ó Nualláin, Brian (pá pärlen Myles na gCopaleen, även känd som Flann O'Brien) 1999. *An Béal Bocht*, nó, An Milleánach. Drochscéal ar an drochshaol curtha in eagar ag Myles na gCopaleen. Dublin and Cork: Mercier Press.
- Ó Sé, Maidhc Dainín 1995. *A Thig ná Tit orm*. Baile Átha Cliath: C. J. Fallon.
- Ó Sé, Maidhc Dainín 2003. *Mura mBuafam – Suathfam*. Baile Átha Cliath: Coiscéim.
- Ó Síocháin, Conchúr 1977. *Seanchas Chléire*. Conchúr Ó Síocháin a dheachtaigh, Ciarán Ó Síocháin agus Mícheál Ó Síocháin a chuir i scríbhinn. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.
- Ó Síocháin, Pádraig (pá pärlen: An Seabhac) 1996. *Jimín*, nó 'Jimín Mháire Thaidhg'. Baile Átha Cliath: Cló Talbóid [sic!].
- Ó Súilleabháin, Páid 1995. *Ag Coimeád na Síochána*. Baile Átha Cliath: Coiscéim.
- Ó Súilleabháin, Muiris 1998. *Fiche Blian ag Fás*. An Daingean: An Sagart.
- Ó Súilleabháin, Muiris 2000. *Ó Oileán go Cuilleán*. Ó Pheann Mhuiris Uí Shúilleabháin. Eagarthóir: Nuala Uí Aimhírgín. Baile Átha Cliath: Coiscéim.
- Sayers, Peig 1992. *Machnamh Seanmhná*. Peig Sayers a cheap, Máire Ní Chinnéide a chuir in eagar. Eagrán nua in eagar ag Pádraig Ua Maoileoin. Baile Átha Cliath: An Gúm.
- Sayers, Peig 1998. *Peig – A Scéal Féin*. Eagarthóirí: Máire Ní Mhainnín, Liam P. Ó Murchú. An Daingean: An Sagart.
- Ua Laoghaire (pá pärlen Ó Laoghaire), An tAthair Peadar n.d. *Eisirt*. Leagan Caighdeánaithe. Baile Átha Cliath: Longmans, Brún agus Ó Nualláin Teoranta.
- Ua Laoghaire, An tAthair Peadar 1995. *Séadna*. Liam Mac Mathúna a chuir in eagar, Brian Ó Cuív a scríobh an brollach. Baile Átha Cliath: Carbad.
- Ua Laoghaire (pá pärlen Ó Laoghaire), An tAthair Peadar 1999. *Mo Scéal Féin*. Baile Átha Cliath: Cló Thalbóid.

Uí Churraoin, Máire Phatch Mhóir 1997. *A Scéal Féin*. Eagarthóir: Diarmuid Ó Gráinne. Baile Átha Cliath: Coiscéim.

Annan litteratur

- Ceiliúradh an Bhlascaoid 2*. Tomás Ó Criomhthain 1855-1937. In eagar ag Máire Ní Chéilleachair. 1998. An Daingean: An Sagart.
- Ceiliúradh an Bhlascaoid 3*. Peig Sayers Scéaláí 1873-1958. In eagar ag Máire Ní Chéilleachair. 1999. Baile Átha Cliath: Coiscéim.
- Ceiliúradh an Bhlascaoid 5*. Muiris Ó Súilleabháin 1905-1950. In eagar ag Máire Ní Chéilleachair. 2000. Baile Átha Cliath: Coiscéim.
- Coughlan, P. 1999. 'An Léiriú ar Shaol na mBan i dTéacsanna Dírbheathaisnéise Pheig Sayers', *Ceiliúradh an Bhlascaoid 3*, 20-57.
- Foras Feasa ar Éirinn le Seathrún Céitinn*, vol. 1. London: Irish Texts Society. Reprinted 1987.
- Kiberd, D. 1996. *Inventing Ireland. The Literature of the Modern Nation*. London: Vintage.
- Mag Aonghusa, P. 1993. *Ar son na Gaeilge*. Conradh na Gaeilge 1893-1993. Baile Átha Cliath: Conradh na Gaeilge.
- McManus, D. 1994. 'An Nua-Ghaeilge Chlasaiceach'. In *Stair na Gaeilge*, 335-445.
- Ní Laoithe-Uí Bheaglaoich, C. 2000. 'Ginealach Mhuiris Uí Shúilleabháin, Maras Sheáin Lis, Údar Fiche Blian ag Fás'. *Ceiliúradh an Bhlascaoid 5*, 9-13.
- Ó Buachalla, B. 1987. *Foras Feasa ar Éirinn: History of Ireland. Foreword to the 1987 reprint*. London: Irish Texts Society.
- Ó Coileáin, S. 1998. 'An tOileánach. Ón lámh go dtí an leabhar'. *Ceiliúradh an Bhlascaoid 2*, 25-43.
- Ó Conaill, M. 1998. 'Cérbh É Tomás Ó Criomhthain?'. *Ceiliúradh an Bhlascaoid 2*, 11-24.
- Ó Conluain, P. 1990. 'Dírbheathaisnéisí na gConallach'. In *Scribhneoireacht na gConallach*, 174-185.
- Ó Dúshláine, T. 2000. 'Firinne agus Ficsean agus Fiche Blian ag Fás'. *Ceiliúradh an Bhlascaoid 5*, 41-55.
- Ó Fiannachta, P. 1998. 'An Spreagadh chun Pinn'. *Ceiliúradh an Bhlascaoid 2*, 82-90.
- Ó Floinn, T. 1997. *Cion Fir*. Aistí Thomáis Uí Fhloinn in Comhar. Eagarthóir: Liam Prút. Baile Átha Cliath: Comhar Teoranta.
- Ó Gallchóir, An tAth. S. 1990. 'Séamus Ó Grianna'. In *Scribhneoireacht na gConallach*, 93-106.
- Ó Háinle, C. 1994. 'Ó Chaint na nDaoine go dtí an Caighdeán Oifigiúil'. In *Stair na Gaeilge*, 745-93.
- Ó Laoire, L. 1990. 'Scribhneoireacht Fhinn Mhic Cumhail'. In *Scribhneoireacht na gConallach*, 119-132.
- Scribhneoireacht na gConallach*. Eagarthóir: Nollaig Mac Congáil. 1990. Baile Átha Cliath: Coiscéim.
- Stair na Gaeilge in ómós do Pádraig Ó Fiannachta*. In eagar ag Kim McCone et al. 1994. Maigh Nuad: Roinn na Sean-Ghaeilge, Coláiste Phádraig.
- Titley, A. 2002. *An tÚrscéal Gaeilge*. Baile Átha Cliath: An Clóchomhar Tta.